

Willen sterven is een keuze als geen andere

illustratie Nanne Meulendijks

VOLTOOID LEVEN - Wat kan er mis zijn met het idee dat je zelf bepaalt wanneer je wilt sterven? Een heleboel, meent filosoof en ethicus Paul van Tongeren.

LEONIE BREEBAART

Dood willen. Kan dat eigenlijk? Het idee dat je dood moet mógen willen, is zeker aan een opmars bezig. Wie zijn leven voltooid acht, moet - onder voorwaarden - uit dat leven kunnen stappen, zeggen de voorstanders in het voltooid-levendebat. Maar hoe kun je willen niet meer te willen, vraagt filosoof Paul van Tongeren. De dood heft elk willen op.

Met 'Willen sterven' mengt de emeritus hoogleraar zich op nogal schokkende wijze in het debat. Want de vraag wat dood-willen betekent, kan respectloos overkomen, erkent Van Tongeren. "Alleen al het stellen van de vraag lijkt een belediging voor degene die deze wens of wil kenbaar maakt", schrijft hij. "Iemand die dood wil, wil immers gewoon dát: dood."

Even voor alle duidelijkheid, vertelt hij, hij heeft het in zijn boek vooral over de kwestie voltooid leven. "Bij euthanasie gaat het in de eerste plaats om barmhartigheid: vermijden dat mensen ondraaglijk lijden. Bij voltooid leven gaat het erom dat mensen het recht zouden hebben over hun eigen dood te beschikken. En dus over hun eigen levenseinde."

Hoogst problematisch

Hebben ze dat recht op zelfbeschikking dan niet?

"Natuurlijk kan ik me voorstellen dat het zover komt dat je over je eigen dood wilt beslissen, dat je bijvoorbeeld het moment wilt kiezen", geeft Paul van Tongeren toe. "Maar willen sterven blijft hoogst problematisch. Het is van een andere orde dan alles wat we verder willen of wensen."

Dat filosofische bezwaar blijkt al uit één van de motto's die aan Van Tongerens boek voorafgaan, van Ludwig Wittgenstein: 'Je eigen vernietiging kún je helemaal niet willen.' Dat is wat Van Tongeren ook betoogt. Je kunt wel zeggen dat je dood wilt, maar kun je ook echt willen niet meer te willen?

Dat lijkt nogal een academische kwestie, zoals Bert Keizer Van Tongeren al eens voorgehouden heeft. "Wat schieten we op met zo'n taalkundige exercitie?" repliceerde de arts-filosof in een tweegesprek in *Filosofie Magazine*. Als iemand zegt 'ik wil gewoon dood', dan is het volgens Keizer "niet zo relevant dat jij die persoon gaat uitleggen waarom zijn wil helemaal niet zo gewoon is."

Toch moet die vraag, wat het betekent dood te willen, gesteld worden, benadrukt Van Tongeren. Niet alleen omdat er achter het zelfgekozen einde vaak iets anders schuil gaat, bijvoorbeeld de angst niets meer waard te zijn als je dement en afhankelijk bent. Zulke onzekerheid kun je bestrijden door beter voor mensen te zorgen. Het gaat Van Tongeren om iets anders. "Dat de dood niet zomaar gewild kan worden, heeft te maken met een probleem dat aan de wil vastzit. De wil is in zichzelf verdeeld, zoals Augustinus zegt, en dat conflict wordt sterker als de keuze existentiëler wordt. Omdat de keuze voor de dood de meest existentiële is die er bestaat, merk je dat de wil hier sterk met zichzelf in conflict komt."

"Dat wilsconflict zie je ook optreden bij mensen die hebben besloten zelf hun einde te bepalen. Ze weten

vaak niet precies wanneer ze eraan toe zijn de dood in gang te zetten. Is dit nou het moment of niet? Overigens zit in die wil om te sterven ook vaak een proteststem, wat wordt bevestigd door Bert Keizer. De doodswil lijkt vaak een opflakking van de behoefte zelf de baas te willen blijven, juist omdat de levenswil afneemt."

De regie hebben

"Dan kun je natuurlijk zeggen: nou én? Als mensen het gevoel hebben met zo'n pil de regie terug te krijgen, waarom zou je ze dat gevoel dan misgunnen? Maar als de doodswens gecompliceerd is, heeft dat wel degelijk gevolgen voor de vraag wat de samenleving daarmee aanmoet. Het betekent in elk geval dat je die doodswens niet zomaar moet inwilligen."

Wat kun je dan wel doen? Helpen, zegt van Tongeren. Hoe dan? Door te leren zelf als hulpverlener hulpeloosheid te voelen. "Want dat is wat je bij een sterfbed voelt. Je kunt aandacht geven, je kunt op bezoek gaan, maar je kunt die nood niet wegnemen. De bereidheid er te zijn, terwijl je niets kunt doen, dat wordt in onze tijd verschrikkelijk moeilijk gevonden. We willen wel helpen, maar dan moet het wel effect hebben. We willen problemen oplossen. Maar de dood is een probleem dat je niet kunt oplossen. Daarom is het te kort door de bocht te zeggen dat mensen met een doodswens gewoon meer aandacht nodig hebben of betere verzorging. Hoe waar dat ook is, dat lost het probleem niet op."

Blijft de vraag waarom dit onderwerp de emeritus-hoogleraar zo interesseert. "Dat heb ik mezelf natuurlijk ook afgevraagd", bekent Van Tongeren. "Het gaat me allereerst om de analyse van de wil, maar dat staat tegen de achtergrond van iets dat zich aan de ratio onttrekt, iets dat je cultuurstichtend zou kunnen noemen: het taboe van de grens

tussen leven en dood. Daar stap je niet zomaar overheen."

"Het rare aan een taboe is alleen dat je het niet echt kunt verdedigen. Het heerst, dat wil zeggen: ik kan niet precies uitleggen waarom ik het erg vind dat de grens tussen leven en dood vervaagt, maar ik vind het erg - en ik ben niet de enige. Waarom gebruiken zoveel mensen anders nog steeds het woord zelfmoord en niet zelfdoding - zelfs mensen die zelfbeschikking verdedigen? Dat lijkt me een symptoom van het heersende taboe dat daar iets gebeurt, wat eigenlijk niet kan: het bewust overschrijden van een grens waar we binnen horen te blijven."

Zo'n pil geeft rust

"Na een lezing kwam iemand naar me toe en zei: 'Ik ben het helemaal met u eens, maar ik ben toch blij dat ik de middelen in huis heb.' Dat herken ik. Ik kan me heel goed voorstellen dat zo'n pil rust geeft. En tegelijk klopt er iets niet. We doen alsof we iets in de hand hebben dat we níet in de hand hebben. Niet omdat iemand anders over ons beslist, maar omdat de eigen dood geen wilsbesluit kan zijn. Het is niet één van de keuzes die je in je leven kunt maken. De dood is van een radicaal andere orde."

"Natuurlijk zijn er ook mensen die dat taboe op de dood niet ervaren. Dat mág, ik vind het niet de taak van de ethicus iemand iets te verbieden. Dat doe ik ook niet. Maar als filosoof stel ik vast dat mensen soms iets doen wat eigenlijk niet kan, hoe arrogant dat ook klinkt. Zoals je dingen kunt zeggen die niet kloppen, zo kun je ook dingen doen die niet kloppen. Het zou vreemd zijn mensen wettelijk het recht te geven daarbij hulp te ontvangen."

Paul van Tongeren: Willen sterven. Over de autonomie en het voltooide leven. Uitgeverij Kok, 126 blz. € 11,99.